

NEMESSÁLYI ZSOLT–TENK ANTAL

AZ AGRÁR-FELSŐOKTATÁS TÖRTÉNETÉBŐL
(HENSCH ÁRPÁDTÓL
A DEBRECENI ÜZEMTANI ISKOLÁIG)

**A magyaróvári „Nagy Tanári Kar” egyik kiválósága Hensch Árpád*
1847–1913**

FROM THE HISTORY OF AGRICULTURAL HIGHER EDUCATION. This paper connects the two periods and places of Hungarian agricultural higher education. The link is the scientific work of Árpád Hensch – professor of Academy of Agricultural Sciences in Mosonmagyaróvár at the end of the 19th century – which has a significant effect on the Hungarian economic higher education even nowadays. This significance is proven by the efforts since the 1960s in Debrecen evolved on the Department of Business Economics in the former University of Agricultural Sciences.

A jeles római bölcselőtől és filozófustól, Senecától származik a mondás: *Magna venit nulli sine magno fama labore*¹. Hensch Árpád élete és munkássága kiváló példája e senecai bölcsélet igazságának, hiszen több mint 100 évvel a nagy tudós, kiváló professzor és jeles közéleti személyiség halála után is az utókor őt tekint a mezőgazdasági üzemtani tudomány hazai megteremtőjének.

Az 1818-ban alapított Magyaróvári Gazdasági Felsőbb Magántanintézet (ma a Széchenyi István Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszerudományi Kara) közel 200 éves történetének minden bizonnyal legfényesebb húsz éve volt az az időszak (1890–1909), amikor Hensch Árpád is az intézmény (akkor már Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia) tanári karának tagja volt.

* A Hensch Árpádot ábrázoló fotót Lőrincz Gyula készítette egy 1909-ből származó fénykép alapján (1968).

¹ „Nem lesz nagyhírű, aki nagy művet sosem alkot.”

A magyaróvári vár képe a 19–20. század fordulóján

Az alapítás óta addig eltelt hat évtized során a magántanintézetként induló – és kezdetben latin nyelven oktató – intézményből 1869-ben Magyaróvári Császári és Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet, majd 1874-ben – az országban elsőként – M. kir. Gazdasági Akadémia lett, ahol 1884-től tértek át a tisztán magyar nyelvű oktatásra. Ettől az időtől számítják azt a korszakot, amit az agrártörténetírás a „magyaróvári Nagy Tanári Kar” korának, vagy ahogyan több szerző is említi: a magyaróvári Gazdasági Akadémia „fénykorszakának” (1884–1906) nevez. Ennek a tanári karnak lett a tagja 1890-től Hensch Árpád professzor is.

Nagy megtiszteltetés és legalább ekkora felelősség a kései utódnak – aki maga is az alma mater hallgatója, majd 52 évig tanára lett – a valaha volt tanáraink egyik legkiválóbbikáról megemlékezni. Ezt a felelősséget még csak fokozza, hogy a megemlékező 19 évig mezőgazdasági üzemtant tanított ugyanazon a tanszéken, ahol Hensch Árpád (ugyancsak 19 éven át) tanította mezőgazdasági üzemtanra a hallgatóságot².

A kor, amelyben élt

Úgy tartják, hogy az ember sorsát erősen befolyásolja az a kor, az a környezet, amelyben él. Bizonyára így volt ez Hensch Árpád esetében is, aki egy évvel a forradalom és szabadságharc előtt, 1847. október 26-án született Késmárkon. Életének későbbi alakulására közvetlenül talán nem is annyira a forradalom, mint inkább az azzal egyidőben

² A tanulmányhoz felhasznált legfontosabb munkák: BUZÁS Gyula, *Hensch Árpád a keszthelyi Georgikonban*, Kézirat, Keszthely, 2007; FÜR Lajos, *Hensch Árpád (1847–1913) = Magyar Agrártörténeti életrajzok I.*, Budapest, 1987, 775–779; LÖRINCZ Gyula, *Hensch Árpád élete és munkássága (1847–1913)*, Gödöllő, 1968; TENK Antal, *Hensch Árpád a tudós közéleti ember*, Kézirat, Mosonmagyaróvár, 2007; VÖRÖS Antal, *Óvár, Óvár...* Budapest, 1968; WALLESHAUSEN Gyula, *A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve*, Mosonmagyaróvár, 1993.

történő jobbágyfelszabadítás lehetett hatással, ami új irányt és lehetőséget teremtett a hazai mezőgazdaság fejlődése számára. Mint tudjuk, a félf feudális viszonyok következtében ez a fejlődés meglehetősen lassú és ellentmondásos volt, de mindenképpen elindított egy folyamatot, aminek a hatására beindulhatott a mezőgazdasági termelésünk nyugat-európai mintájú, kapitalista fejlődése. Egy másik fontos állomása volt ennek a fejlődésnek 1867, a kiegyezés ideje, amikor Hensch Árpád – 20 évesen – beiratkozott a magyaróvári M. kir. Felsőbb Tanintézetbe, ahol 1869-ben oklevelet szerzett.

Magyaróváron – különösen az akadémiai rang 1874-ben történt elnyerése után – egyre határozottabban törekedtek arra, hogy a hallgatókat a lehető legjobb tanerő képezhesse fel majdani hivatásukra. Az újonnan létesült akadémiától azt várták, hogy tudományos alapot nyújtson a mezőgazdasági felsőbb szakképzéshez, gyarapítsa a már korábban megszerzett gyakorlati ismereteket, emellett a tanintézetek számára képezzen gazdasági szaktanárokat, akik ugyanitt ki is próbálhatják „tanárképességüket”. Elvárás volt az is, hogy – amennyiben oktatói elfoglaltságuk engedte – tudományos és gyakorlati irányban fejlesszék magukat. Az akadémiát jóváhagyó rendeletben külön passzus intézkedett arról, hogy „*az Akadémia tanárai szakvéleményükkel a minisztérium rendelkezésére állnak*”.³

Az akadémiává válás első évében (1874) Magyaróváron 18 tanár tanított, közülük hét volt az intézmény saját neveltje. Valamennyi kiváló tanáregyéniség, közülük is kiemelkedett Cserhádi Sándor, Rodiczky Jenő, Kosutány Tamás, Linhart György, id. Sporzon Pál és Cselkó István. Cserhádi Sándor még nem volt 27 éves, amikor 1879-ben az akadémia rendes tanárává nevezték ki. Az akadémia első igazgatója Masch Antal volt.

1890. március 15-én önálló minisztériuma lett a mezőgazdaságnak, Földművelésügyi Minisztérium elnevezéssel, aminek élére Bethlen András került. Az új miniszter már ki-nevezésének első hónapjaiban hozzákezdett a szakoktatás megreformálásához, amiben első helyen a tanárképzésnek és az oktatás kereteinek – mint előfeltételnek – a megoldása szerepelt. A magyaróvári akadémia tanárai – köztük az 1890-ben Keszthelyről Magyaróvárra helyezett Hensch Árpád – számos javaslattal segítették a reform tervének a kidolgozását. Bethlen miniszter reformjának egyik fontos eleme az volt, hogy az akadémia oktatói létszámát 21 főre kívánta növelni és új tanügyi épület építését is szükségesnek tartotta.

Az 1800-as évek utolsó két évtizedében, majd a XX. század első éveiben – az ország gazdasági fellendülésével párhuzamosan – a tudományos kutatások fejlesztése nem ütközött különösebb nehézségekbe. Központjai továbbra is a felsőoktatási intézmények maradtak. 1895 és 1903, majd 1906 és 1910 között a volt földművelésügyi miniszternek, Darányi Ignácnak köszönhetően a mezőgazdasági kutatás- és oktatásügy a legfejlettebb országok szintjén állt. Darányi jelentős összegekkel fejlesztette a kísérleti állomásokat, illetve építette ki és szerelte fel az újakat. Magyaróvár sokat köszönhet neki (többek között az 1909-ben létesített Országos Növénynemesítő Intézetet).

³ WALLESHAUSEN, *i. m.*, 1993, 48.

Az ifjúkor évei

Hensch Árpád 1847. október 26-án született a felvidéki Késmárkon. Szülei a Géza király által erre a vidékre betelepített szászok – közismert néven „cipszerek” – leszármazottai, mindketten német anyanyelvűek. A környezetében élő kortársainak többsége is németül beszélt, ezért nem csoda, hogy beszédén még idős korában is érződött a német akcentus.

A születési anyakönyvében található bejegyzés szerint apja, Hensch János Gusztáv kalmár, az anya, Führer Henriette Rozália foglalkozásáról nincsenek ismereteink. Anynyit tudunk, hogy a szülők tehetős kereskedők voltak.

Ev. farský úrad a. v. v. — Ev. Pfarraamt A. B. zu *Kásmár*

Výňah — Auszug

z matriky narodených cv. cirkví a. v. v. — aus der Taufmatrikel der cv. Kirchengemeinde zu *Kásmár*

Svázok — Band: *III* Rok: Tisíc *1847* / Jahr: Eintausend *1847* Strana — Seite: *787*

Bežná číslo	Rok a deň Jahr und Tag	Meno — Name	Rod Geschlecht	Manž. nemež. Ehel. Uneh.	Meno, naboženstvo a stav rodičov	Bydlisko Wohnort	Meno a stav krstných rodičov	Meno krstného farára	Poznámka Anmerkung
Laufende Zahl	oder den der Geburt	des Taufes	m. f.	gebod. nicht.	Name, Religion und Stand der Eltern		Name des taufenden Pfarrers		
<i>72.</i>	<i>1847. Október 26.</i>	<i>Hensch János Gusztáv Árpád</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>Hensch János kalmár-kereskedő, n. evang. a. anyja: Führer Henriette Rozália sz. k. n.</i>	<i>Késmárk</i>	<i>Pap János, Papp Károly, Papp István, Papp Leó, Papp József, Papp János</i>	<i>Turcsán J. J. G. G.</i>	

Svédím, že sa tento výňah s matrikou doslovne — übereinstimmt mit der ursprünglichen Eintragung wird hiermit bestätigt.

Die wörtliche (Übereinstimmung dieses Auszuges mit der ursprünglichen Eintragung wird hiermit bestätigt.)

Kásmár, dňa *19* -ho *Október* 19 *36.*

am -ten

Iszt. — Pfarrer *[Signature]*

P. Suster, Késmárk

Hensch Árpád születési anyakönyve

A család címere

Későbbi életpályája, magatartása, illetve munkatílusa szempontjából nem lényegtelen az a légkör, amelyben gyermek- és ifjúkorát leélte. A felvidéki szászok sajátos történetű és légköri településeket – nem egy virágzó várost, mint amilyen Késmárk is volt – hoztak létre a maguk számára. A cipszerek még a legkisebb településükön is városias légkört alakítottak ki. Szorgalmuk, igyekezetük – a kor színvonalához mérten – magas színvonalú műveltséget és jólétet eredményezett az ott élők számára. Zömük egyaránt foglalkozott földműveléssel, iparral és kereskedelemmel. Kereskedőik főleg a Magyarország és Lengyelország közötti forgalmat bonyolították. Sajátos vonásuk, hogy ragaszkodtak a „potoknak” nevezett, német eredetű anyanyelvükhöz. Ettől függetlenül szinte mindig a magyarság érdekeit szolgáló mozgalmakat támogatták, így például a haladó szellemű erdélyi fejedelmeket – Thökölyt és Rákóczit –, az 1848–1849-es forradalmat és szabadságharcot, hogy csak a legfőbbeket említsük.

Ebben a légkörben nevelkedett Hensch Árpád egészen az érettségiig, amit Késmárkon 1866-ban szerzett. Ezután egy évig (1866–1867) Pesten jogot hallgatott, de egy év után átiratkozott a Magyaróvári Császári és Királyi Gazdasági Felsőbb Tanintézetbe, ahol 1869-ben oklevelet szerzett.

Magyaróvári tanulmányait – az anyakönyvi bejegyzések tanúsága szerint – kiváló eredménnyel végezte. Vizsgáit – egy kivétellel – kitűnő eredménnyel tette le. Csupán az anatómia, állatelettan és általános állattenyésztés című tantárgyból vizsgázott jóra. A közgazdasági-jellegű tárgyak hat vizsgájából négyet kiváló, kettőt igen jó eredménnyel abszolválta. A végbizonyítványában 10 kiváló, 9 igen jó osztályzat szerepelt, és csupán egy jó osztályzat fordul elő. E kiváló eredmény értékét tovább növeli az a tény, hogy hozzá hasonló eredménnyel abban az időben is nagyon kevesen végeztek a magyaróvári tanintézetben. Hensch Árpád már hallgató korában is a legjobbak közé tartozott, így kiváló alappal indult későbbi pályáján.

A tapasztalatszerzés időszaka

Az új utáni érdeklődés, a folytonos tanulni akarás jellemezte Hensch Árpád további életútját is. Az oklevél birtokában intézökként helyezkedett el egy Somogy vármegyei, más források szerint egy Vasvár melletti, tehát Vas megyei birtokon. Nem egészen két év után ezt a munkahelyét elhagyta, és rövid ideig Derekegyházában, majd Királydarácon volt intéző.

Gyakorlati munkáját ekkor megszakította, hogy külföldön gyarapítsa ismereteit. Járt Németországban, Franciaországban és Belgiumban, tanulmányozta a mezőgazdaság ottani állapotát. Közben egy tanéven át a hallei mezőgazdasági főiskola hallgatója volt. Arról sajnos nem tudunk, hogy ott milyen különleges stúdiumokat látogatott.

1873-ban hazatért és ismét intézökként dolgozott, most már Bihar vármegyében. Háromévi intézösködés után, 1876-ban nevezték ki a kassai M. kir. Gazdasági Tanin-

tézethez, ahol a tangazdaság intézője és egyben a gyakorlati oktatás vezetője lett. Ez a kinevezés is tanúsítja, hogy neve – fiatal kora ellenére – kezdett ismertté válni. A korabeli források azt emelték ki, hogy munkahelyein elsősorban a kezelt birtok rendezését igyekezett megvalósítani, hogy ezáltal megteremtse a gazdálkodás tovább-javításának alapfeltételét: a rendezett birtokállapotot.

Kassára kerülve 1876-ban házasságot kötött Kubick Emmával. Házasságukból 7 gyermek (4 lány és 3 fiú) született. Legidősebb lányuk – Irma – Ujhelyi Imréhez, a magyaróvári akadémia későbbi nagyhírű professzorához ment feleségül, Béla fiuk pedig 1906–1908 között az akadémia hallgatója volt.

A Kassai Gazdasági Tanintézet logója

Kassán négy évet töltött. Eközben nemcsak a tangazdaságot kezelte és a gyakorlati oktatást vezette, hanem bekapcsolódott a helyi gazdasági-társadalmi mozgalmakba is. Erre utal az, hogy a Kassán megjelenő Gazdasági Lapok c. folyóirat többször megemlíti nevét valamilyen, a mezőgazdaság fejlesztését célzó mozgalommal kapcsolatban, és még akkor is közölt híradásokat Hensch Árpádról, amikor az már eltávozott Kassáról.

Tíz esztendő a keszthelyi M. kir. Gazdasági Felsőbb Tanintézetben

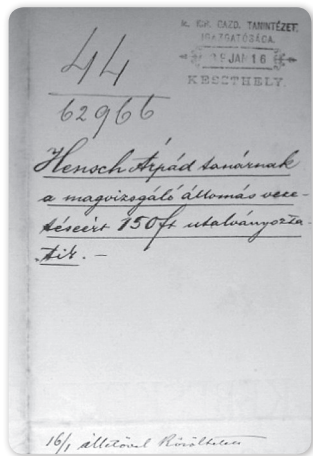
Hensch Árpád 1880-1890 között volt a *Georgikon* utódjaként működő keszthelyi M. kir. Gazdasági Felsőbb Tanintézet tanára, ahová a miniszterhez írott levelében maga kérte a Kassáról történő áthelyezését.

Az illetékes földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 1880. április 16-án Hensch Árpádot a legmagasabb rendes tanári „rangosztályba” évi 1200 forint alapfizetéssel és 200 forint lakpénz juttatással nevezte ki. Keszthelyen, ebben a magas árszínvonalú városban a lakbérpótlék a tanárok számára különösen fontos kérdés volt. Abban az időben a rendes tanári fizetési fokozatban eltöltött idő után ötvenként az évi fizetés 100–100 forint korpótlékkal emelkedett. A tanárok ezenkívül a befolyt tandíjából óraszámuk arányában osztalékot kaptak, amelynek összege Keszthelyen évi 120–170

forint között ingadozott. E fölött Hensch az 1884-ben létrehozott Vegykísérleti- és Vetőmagvizsgáló Állomás vezetőjeként évi 100 forint tiszteletdíjban is részesült, amely összeg 1887-től 250 forintra nőtt. Évi rendszeres jövedelme így összesen 1750–1900 forintra volt tehető, amit csak eseti jutalmak, tanfolyami tiszteletdíjak egészítettek ki.

Hensch kinevezése a Balás Árpád által 1884-ig vezetett keszthelyi Növénytermesztési Tanszékre szólt, ahol növénytant, növénytermesztést, rétművelést és később növénykörtant is oktatott.

Nyugta egy kifizetésről

A *Georgikon* irattárában nincs nyoma annak, hogy a Növénytermesztési Tanszéken dolgozó Hensch és az Üzemtani Tanszék között szervezett kapcsolatok – átoztatás, közös kutatások, kiadványok stb. – létesültek volna. Az Üzemtani Tanszék oktatói id. Sporzon Pált követően, Henschsel egyidőben Deininger Imre⁴ és Sparszam Pál voltak. Joggal feltételezhetjük azonban, hogy a viszonylag kis létszámú, 12–15 fős tanári karon belül szoros emberi és munkakapcsolatok alakultak ki. Ettől függetlenül – a növénytermeléssel foglalkozó műveket áttanulmányozva – a szerző rendkívül széles körű elméleti, szakmai felkészültsége mellett érzékelhető Hensch gyakorlatias, ebből következően ökonomikus szemlélete.

Hensch Árpád keszthelyi tartózkodásának tíz éve alatt több olyan írással jelentkezett, amelyekben a szerző gyakorlatias szemléletmódja, a gyakorlat fontosságának előtérbe helyezése a jellemző.

Jól példázza Hensch gyakorlatias szemléletét első nagyobb terjedelmű műve, az 1885-ben megjelent „Az okszerű talajművelés elmélete és gyakorlata” című könyve, amelyben 274 oldalon foglalkozik a talajnak a növények életfeltételei biztosításában játszott szerepével, a művelésnek a talaj fizikai tulajdonságaira és kémiai folyamataira

⁴ 1884 és 1892 között a tanintézet igazgatója, majd a gödöllői koronauradalom jószágigazgatója.

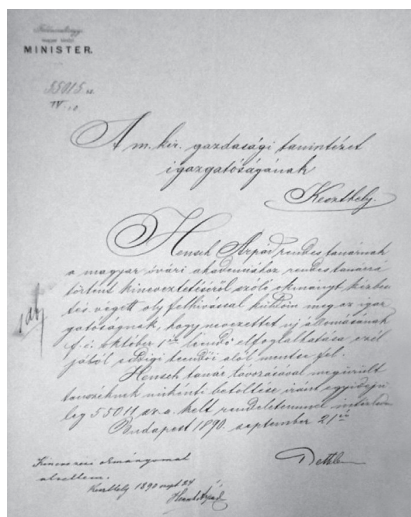
gyakorolt hatásával, valamint a különböző eszközökkel végzett talajmunkák végrehajtásának és szervezésének kérdéseivel. A könyvben így ír:

„[...] több uralkodó, nagy történelmi személyiség sem tartotta méltósága alatt valónak az ekét saját kezűleg vezetni (...); és szintúgy cselekedett József nádor egy georgiconi ünnepély alkalmával, méltó kifejezést adván az által a földművelés iránt érzett érdeklődésöknek és nagyrabecsülésöknek.”⁵

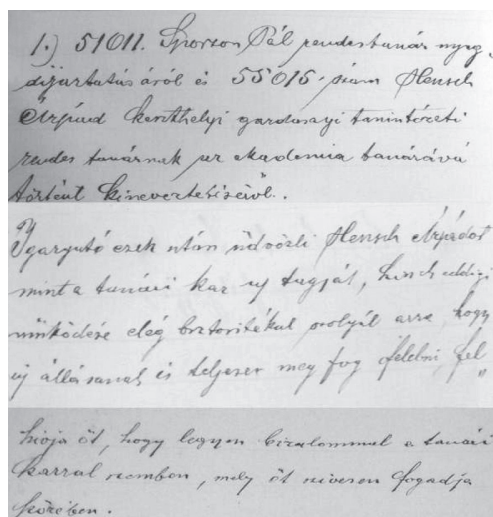
Hensch Árpád a társadalmi, közéleti tevékenységet egész tanári pályája során – így Keszthelyen is – munkája szerves tartozékának tekintette. Nagy gondot fordított a helyi gazdatársadalommal való kapcsolatok ápolására, titkára volt a Keszthelyvidéki Gazdakörnek és szerkesztője a kör „Értesítő”-jének. Magyaróvárra történt áthelyezését követően is ápolta keszthelyi kapcsolatait. 1897. október 12-én az agrártudomány és szakoktatás számos kiválósága – Darányi Ignác, Csanády Gusztáv, Balás Árpád, Kosutány Tamás és még sokan mások – mellett díszvendége volt a *Georgikon* alapításának 100 éves évfordulója és az új, Deák Ferenc utcai tanügyi épület felavatása alkalmával rendezett ünnepségnek.

A magyaróvári korszak kezdete

Tízévnnyi keszthelyi munkásság után, 1890-ben helyezték át a magyaróvári M. kir. Gazdasági Akadémiára. Az akkor nyugalomba vonult id. Sporzon Pál helyét foglalta el az Üzemtani Tanszék élén mint rendes tanár. Feladata a mezőgazdasági üzemtan és a kapcsolódó közgazdasági jellegű tantárgyak oktatása volt.

Athelyezésről szóló okirat

Jegyzőkönyv (1890)

⁵ Buzás Gyula, *Hensch Árpád a Keszthelyi Georgikonban*, Kézirat, Keszthely, 2007.

A MAGYAR-ÓVÁRI
M. KIR. GAZDASÁGI AKADEMIA 1903/1904-IK ELSŐ FÉLÉVI
TANRENDJE.

Órák	Hétfő		Kedd		Szerda		Csütörtök		Péntek		Szombat	
	1. évben	2. évben	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.	1.	2.
8—9	Általános vegytan Dr Nyiredy I.	Gazdasági számviteltan Suschka II.	Általános vegytan I. 1, 2	Gazdasági számviteltan II. 5	Általános vegytan I.	Gazdasági számviteltan II.	Állatbonczés élettan Ujhelyi I.	Különleges növénytermelés Cserháti II.	Állatbonczés élettan I.	Különleges növénytermelés II.	Állatbonczés élettan I.	Különleges növénytermelés II.
9—10	Általános állattenyésztés Cselkó I.	Gazdasági üzemtan Hensch II.	Általános állattenyésztés I. (2, 4)	Gazdasági üzemtan II.	Általános állattenyésztés I.	Gazdasági üzemtan II.	Gazdasági állattan Mezey I.	Gazdasági üzemtan II.	Gazdasági állattan I.	Erősítettan Hensch II.	Gazdasági állattan I.	Erősítettan II.
10—11	Gazdasági ásványtan és földművelés Dr Nyiredy I.	Nemzetgazdaságtan I. rész Vörös II.	Gazdasági ásványtan és földművelés I. 1, 2	Nemzetgazdaságtan II.	Növénybonczés élettan I.	Nemzetgazdaságtan II.	Növény- és állatbonczés gyakorlatok Könyvtár	Különleges növénytermelés II.	Növény- és állatbonczés gyakorlatok	Különleges növénytermelés II.	Növény- és állatbonczés gyakorlatok	Gazdasági építészet II.
11—12	Ismeretesek az akad. gazdaságtan köréből Suschka I.	Vegytani és növénytermelési gyakorlatok	Vegytani gyakorlatok	Technológiai és ásványtermelési gyakorlatok	Ásvány- és vegytani gyakorlatok							
2—3	Erőmfítan Thallmayer II.	Gazdasági technológia Dr Nyiredy I.	Erőmfítan II.	Gazdasági technológia I.	Erőmfítan II.	Gazdasági technológia I.	Általános vegytan I.	Gazdasági építészet Thallmayer II.	Éghajlat Mezey II.	Gazdasági építészet II.	Éghajlat I.	Gazdasági építészet II.
3—4	Növénybonczés élettan Linhart II.	Méh-, hal-, szilvatermesztés és károsítványok Mezey I.	Növénybonczés élettan II.	Lótenyésztés Cselkó I.	Növénybonczés élettan II.	Lótenyésztés I.	Állatbonczés élettan I.	Méh-, hal-, szilvatermesztés és károsítványok II.	Szemle a gazdaságtan (I. csoport) Suschka	Szemle a gazdaságtan (II. csoport) Suschka	Rétművelés Cserháti II.	
4-től	Alkalmom és szükség szerinti gyakorlatok.											

Tegjegyzés. 1. A római számok a tantermdél-jelzik. 2. Némely tantárgyukhoz alkalmilag tartandó gyakorlatok köréből idője esteiről-estére az akadémiára hírdeti küldésén tételük köi. 3. Az első éves hallgatóság a tanrendben kitűzött időn kívül tartandó gazdasági gyakorlatokra és szemlékre külön hívatik meg. 4. Az akadémiára könyvtára csütörtök 11-től 12-ig van nyitva.

Az 1903–1904. tanév I. félévének tanrendje

Hensch Árpád oktató, tudásterjesztő és tudományfejlesztő munkássága szerves egészet alkotott.

Az oktatómunka fő területe – természetszerűleg – a hallgatók tudásának megalapozása, fejlesztése volt. Hensch Árpád folytatta a Sporzon által megkezdett munkát: az üzemtan felsőszintű oktatásának fejlesztését, a külföldről átvett tanok hazai viszonyokra való alkalmazását, majd mindezekből kiindulva a sajátos magyar mezőgazdasági üzemtan kialakítását. Ezzel az üzemtan is felzárkózott a mezőgazdasági tudományok többi ágának akkori hazai színvonalára, amit akkor elsősorban az óvári „Nagy Tanári Kar” képviselt.

Nagy Tanári Kar 1908-ban

Kinevezésekor már itt működött Cselkó István, Cserháti Sándor, Kossutány Tamás, Linhart György, Thallmayer Viktor. Hensch Árpád óvári működésének későbbi szakaszában pedig Cselkót Ujhelyi Imre, Cserhátit id. Rázsó Imre váltotta fel.

Ennek a tanári karnak a hatása és hírneve túlterjedt az országhatáron. Oktató, nevelő munkájuk eredménye lemérhető azon is, hogy tanítványaik közül került ki az utánuk következő időszakban a magyar mezőgazdaság tudományos és gyakorlati fejlesztésében kiemelkedő eredménnyel dolgozó szakemberek, tanárok és tudósok jelentős hányada. Azt is elmondhatjuk, hogy a most működő szakemberek jelentős hányada az ő tanítványaik tanítványai. Közvetlenül Hensch Árpád oktatómunkájának eredményét jelzi, hogy tanítványai között szerepelt többek között Ormándy János, Juhos Lajos, Konkoly Thege Sándor, akiknek nevét ma is ismerjük. De sorolhatnánk olyanokat is, akikre ma már nem emlékezünk, pedig a maguk idejében ismertek voltak, mint az üzemtan művelői, oktatói vagy gyakorlati alkalmazói.

Pedig nehéz körülmények között végezte az oktatómunkát. A kor követelményei szaporították a tananyagot, növelték a tantárgyak számát. De nem követte ezt az oktatási intézmények fejlesztése. Igaz, 1874-ben az óvári intézmény akadémia címet és rangot kapott, de a tanulmányi időnek két évről háromra emelése, amit már az 1870-es években szükségesnek tartottak, csak 1907-ben valósult meg. A tanári kar kiegészítése pedig még tovább késett. Így azután Hensch Árpád – tanártársaihoz hasonlóan – olyan tantárgyakat is kénytelen volt oktatni, amelyek tárgyköre messze esett a tulajdonképpeni szaktárgyától. A kétéves tanulmányi idő következtében az oktatáshoz rendelkezésre álló kevés órát úgy igyekeztek jól kihasználni, hogy az évfolyam hallgatóit kisebb csoportokba sorolták, és csoportonként külön foglalkoztak velük.

Ez viszont nagyon megnövelte a tanár munkaidejét. Csodálni lehet, hogy ilyen elfoglaltság mellett még mennyi minden mással tudott Hensch és tudtak tanártársai foglalkozni.

Az iskolateremtő professzor

1890-ben Keszthelyről Magyaróvárra kerülve az Akadémia Üzemtani és Közgazdasági Tanszékére nevezték ki akadémiai rendes tanárnak. Itt az üzemtan és becsléstan oktatását bízták rá, de tanított közgazdaságtant, agrárstatisztikát és egy ideig erdészettant is. Hensch Árpád üzemtani elméletének kialakításánál a hazai gazdaságok gyakorlatából szerzett saját tapasztalataira támaszkodott. Bár igen széles körű külföldi tapasztalatok birtokában volt, mégis a hazai viszonyok ismeretére alapozott – előszámításokon nyugvó – gazdasági intézkedéseket tartotta a legfontosabbnak. Ő volt az, aki az üzemtant kiegészítette az előszámítástannal és a becsléstannal – és ezáltal teljesebbé tette. E két újabb diszciplína esetében is – miként az üzemtannál – az egzakt tudományosságra helyezte a hangsúlyt, törekedve arra, hogy azok a gyakorlat igényeinek is megfeleljenek.

A 19. század második felében – nem utolsó sorban az 1867-es kiegyezés következtében – kedvezően alakult a mezőgazdasági termelés konjunktúrája, miközben fokozódott a mezőgazdasági termékek piaci versenye, így az üzemekben egyre nagyobb szerepe lett a költséggazdálkodásnak, a felmerülő költségek pontos kimutatásának. Az okszerű költséggazdálkodás lett a jövedelmező gazdálkodás egyik alapfeltétele, ezért az üzemek minden tevékenységében előtérbe került az ökonómiai szemlélet, aminek elvi alapozását az üzemtan, illetve a vele szoros kapcsolatban álló előszámítástan és a becsléstan adták. E változásnak lett a következménye az az igény, hogy az okszerű pénzgazdálkodást szakszerű számviteli módszerek segítsék, melyek ugyancsak a mezőgazdasági üzemtan keretében jöttek létre. Ebben a folyamatban fontos szerep jutott Hensch Árpádnak, aki nemcsak a katedráról, hanem nagyon sok szakcikkében és több tankönyvében, valamint a gyakorlati gazdáknak adott személyes tanácsaival is segítette az ökonómiai szemlélet terjesztését és erősítését.

Az elődök – így id. Sporzon Pál – érdemeit elismerve, az első, átfogó tudományos igényű magyar üzemtani szakkönyv Hensch Árpád tollából jelent meg, aki a magyar adatok és gazdasági adottságok figyelembevételével dolgozta ki tudományos tételeit. Éppen ezért a mezőgazdasági üzemtani elmélet hazai megalapozójának őt tekintjük.

Az 1895-ben Magyaróvárott megjelent könyve⁶ és a későbbi üzemtani vonatkozású munkái hosszú ideig alapvető forrásai voltak az újabb magyar mezőgazdasági üzemtani szakirodalomnak, és hatásuk még ma is érezhető hazánkban több szakmai kérdés (pl. a belterjesség) tudományos igényű megközelítésében. Hensch tanításának egyik újszerűsége abban van, hogy a mezőgazdaságtant két részre osztotta: a technikai vagy műszaki részre, amelyet termeléstannak és az ökonómiai vagy üzleti részre, amelyet üzemtannak nevezett. Ezért a mezőgazdasági üzemtan többi tudományhoz való viszonyának a megvilágításakor az általános mezőgazdaságtanból indult ki. 1895-ben megjelent könyvének mottójául ezt választotta: „*Hozzunk mezei gazdaságunkba helyes arányokat,*

⁶ HENSCH ÁRPÁD, *Jószágberendezés és kezeléstan*, Magyaróvár, 1895.

*kövessünk termelésünkben helyes irányokat, a kezelésnél pedig helyes üzleti elveket.*⁷ Az ökonómiai (üzleti) gondolkodás elsődlegessége későbbi munkáiban is fellelhető. Az 1902-ben megjelent könyvének a mottója is erről tanúskodik: „Az üzleti életben a boldogulás egyik alapfeltétele a helyes számítás.”⁸

Az általa írt tankönyvek sorát az 1906-ban megjelenő *Mezőgazdasági üzemtan* c. művének harmadik kiadása jelentette. Érdekessége, hogy Magyaróváron íródott, de egy kassai nyomda jelentette meg. Hensch az üzemtan tárgykörébe sorolja a jószágberendezés- és kezeléstanon kívül a gazdasági számviteltant és a gazdasági becsléstant is. Ez utóbbihoz tartozónak tekintette a mezőgazdasági kereskedelemtant is.

A mezőgazdasági földterületeket ökonómiai szempontból hazánkban először Hensch Árpád osztályozta. A szántóterületeket, réteket és legelőket természetes egységben kifejezett hozam szerint csoportosította. Osztályozásában a szántóföldek gabona- és heretermő képességéből indult ki, mivel szerinte e két termőképesség egybevetéséből a talaj minőségére és a várható termésátlagokra lehet következtetni.

Ami a kül- és belterjes gazdálkodás lényegének elméleti megközelítését illeti, ezen a területen Hensch Árpádnak több mint száz évvel ezelőtt megfogalmazott nézetei számos vonatkozásban ma is érvényesek. Szerinte – hasonlóan más közgazdászokhoz – a belterjesség foka alatt, amivel egy gazdaság gazdálkodik, a területegységre fordított munka és tőke mennyisége értendő. Ezért azt hangsúlyozza, hogy minden egyes területnél és termelési ágnál a belterjesség azon mérvére törekedjünk, amely mellett termelésünk a legjövedelmezőbb.

Hensch nagyon jelentős munkát fejtett ki a mezőgazdasági üzemrendszerek kialakításának elméleti megalapozása terén is. A termelés szervezésével kapcsolatban azt emeli ki, hogy a gazdaságok berendezésénél az üzemrendszer megállapítása, ennek keretében pedig a termelési főirányok és arányok meghatározása az első és legfontosabb feladat, amit csak a helyi viszonyok alapján lehet helyesen megoldani, figyelembe véve a gazdaság természeti – azaz éghajlati, talaj- és fekvési – viszonyait, valamint közgazdasági adottságait.

A mezőgazdasági üzemtanon belül nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szempontból is fontos terület a gazdasági üzemterv jelentőségének és felépítésének kérdése. Hensch Árpád szerint a gazdasági üzemterv feladata, hogy a jövőbeli termelés irányát és arányát, valamint az elérhető jövedelem mértékét meghatározza. Hangsúlyozza, hogy az üzemterv elkészítése a gazdaság részletes ismeretét tételezi fel. Ha ez a részletes ismeret hiányzik, akkor az üzemterv készítését a gazdaságszemlének kell megelőznie. A birtokszemle célja a gazdaság berendezését érintő összes kérdésekben a szükséges információ megszerzése.

⁷ *Uo.*, 1.

⁸ HENSCH Árpád, *Mezőgazdasági üzemtan, Második kötet, Mezőgazdasági becslés és előszámítástan*, Magyaróvár, 1902, 1.

Hensch Árpád több mint három évtizedes tanárkodása alatt a mezőgazdasági üzemtannal tudományos megalapozása és rendszerbe foglalása terén elévülhetetlen érdemeket szerzett, és iskolateremtő munkát végzett.

Az akadémiai hallgatóság vezetője és példaképe

Hensch Árpád oktatói tevékenysége nem merült ki a tanterv szerinti feladatok ellátásában. Emellett is foglalkozott az ifjúsággal, elsősorban mint a hallgatók Gazdasági Egyletének tiszteletbeli elnöke. Ezt a tisztséget 14 éven át, az 1906/07. tanév végéig betöltötte. Feladata elsősorban az egylet szellemi irányítása volt. Az egylet egyik legfontosabb feladata az volt ugyanis, hogy a hallgatókat öntevékeny munkára serkentse, s a munka eredményeinek és részleteinek vitafóruma legyen. Ebből a célból minden évben pályázatot írtak ki 2-3 téma kidolgozására, és a legjobbakat jutalmazták. Nyilván Hensch Árpád irányító munkájának hatására elnöklésének ideje alatt a pályázatok témái között mind több lett az üzemtani, ökonómiai jellegű. Még a másirányú témákhoz is szinte mindig kapcsolódott a gazdasági hatás vizsgálata.

Érdekességként megemlíthető, hogy 1905-ben Schandl József – későbbi kiváló professzor – nyert pályadíjat és dicséretet „*A tejjgazdaság üzemi és üzleti jelentősége*” c. munkájával.

Szakírói munkássága

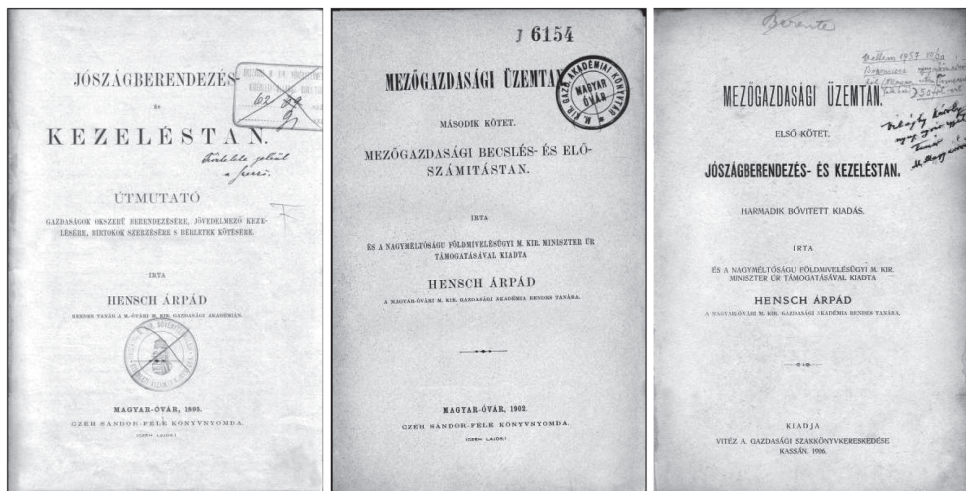
Hensch Árpád tudományterjesztő és -fejlesztő tevékenységének arról a részéről is szólni kell, amely már átnyúlik a tudományos munkásságba. Ez a szakírói tevékenység. Részletes számbavétellel talán meg lehetne állapítani, hogy a sok cikk, tanulmány stb., közül melyik tekinthető ismeretterjesztőnek, melyik inkább tudományos jellegűnek. De kár volna széles körű írói tevékenységén belül ilyen mesterséges határvonalat húzni. Ezért csupán megemlíjtük, hogy Hensch Árpád a korabeli legjelentősebb szaklapnak, a *Közteleknek* 1883-tól, a kezdettől fogva munkatársa volt. Amikor az üzemtannal a lapon belül külön rovatot kapott, ő lett annak a vezetője és szinte minden évben a legtermékenyebb munkatársa. Jellemzősül csak annyit, hogy 7 év alatt a rovatban 150 cikk jelent meg, és egyharmadának Hensch Árpád volt a szerzője. Szerzői aktivitása csupán akkor csökkent átmenetileg, amikor könyveinek megírásával volt elfoglalva. Nyugalomba vonulása után is mind kevesebb cikket írt, egyidejűleg azonban megsaporodott a volt tanítványaitól származó cikkek száma. Halála után volt tanítványa, Ormándy János vette át a rovatvezetői tiszteletet.

A szakmai közvélemény napjainkban Hensch Árpádot mint a mezőgazdasági üzemtannal művelőjét, az – említett – első valóban önálló magyar üzemtani szakkönyv szerzőjét

ismeri és tiszteli. Megállapítható azonban, hogy a mezőgazdasági tudományok más ágazataiban – főként a növénytermelés, közelebbről a földművelés, a trágyázás és a vetésváltás területén – is elmélyült kutatómunkát végzett, komoly eredményeket ért el. Erről tanúskodnak keszthelyi működése alatt készült munkái, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat nyílt pályázatára benyújtott és a társulat által Budapesten 1885-ben kiadott, „Az okszerű talajművelés elmélete és gyakorlata” című szakkönyve; a hét kiadást megért, „A szántásvetésről” szóló népszerűsítő füzet (Kolozsvár, 1889); az akkor már Magyaróváron dolgozó Balás Árpáddal közösen írt „Általános növénytermelés” (Magyaróvár, 1888), 2. kötet, „Különleges növénytermesztés” (Magyaróvár, 1889) című összefoglaló munkák. Később, óvári tanárként is folytatta ezirányú tevékenységét, ekkor jelentek meg többek között a „Trágyázási rendszerek” (1893), a „Földművelés” (1896), a „Hazánkban dívó vetésváltásokról” (1900) című könyvei.

Az 1890-es évektől Hensch Árpád érdeklődése egyre inkább az üzemtan kérdéskörébe tartozó problémák irányába fordult. Élete fő művét is ebben a tárgykörben írta, ami alapján őt tartjuk ma is a mezőgazdasági üzemtan hazai megalapítójának. A kétkötetes mű első, nagyobb fele 1895-ben Magyaróváron jelent meg „Jószágberendezés és kezeléstan” címmel. Hét évvel későbbi kiadása már „Mezőgazdasági üzemtan” címen – kibővítve a mezőgazdasági becslés- és előszámítástannal – két kötetben látott napvilágot, ugyancsak Magyaróváron. Újabb öt év múlva Kassán jelent meg a „Mezőgazdasági üzemtan” c. könyvének harmadik kiadása, fő művének immár végleges változata. Minden munkájára – így az üzemtanról írott könyvére is – jellemző, hogy az elméleti és gyakorlati szakemberek egyaránt haszonnal forgathatták. Üzemtani munkáját az akadémiai hallgatók éppen úgy, mint a legjobb gazdák évtizedeken át kézikönyvként használták.

Hensch Árpád főművének három kiadása

Műveinek felsorolásából látható, hogy korának egyik legtermékenyebb szakíróját tisztelhetjük benne. Feljegyezték róla, hogy tintába mártogatott, vágott tollal írt, a ferdelapú írőállvány (asztal) előtt állva, könyökvédővel a karján és persze petróleumlámpa mellett!

A tudós közéleti ember

Hensch Árpád olyan tudós személyiség volt, akinek 32 évnyi tanári pályafutása során végig szívügye volt a gazdálkodókkal való törődés, a velük való rendszeres kapcsolattartás, a számukra írásban és szóban nyújtott szakmai útmutatás.

Hensch Árpád közéleti tevékenységének egyik jelentős színtere a Moson Vármegyei Gazdasági Egylet volt. Először titkárként és pénztárosként tevékenykedett, majd az egyesület elnöke lett, nyugalomba vonulásakor pedig az egyesület örökös tiszteletbeli elnökévé választották. Amikor itteni munkáját megkezdte, az egyesület alig működött. Az ő munkája nyomán az egyesületi élet megélénkült, szaküléseket, vitákat, bemutatókat szervezett, azokon maga is aktívan részt vett. A Moson Megyei Gazdasági Egylet megmozdulásairól szóló korabeli híradások közül sokban szerepel Hensch Árpád neve.

Az egyesület keretében kifejtett munkásságának egyik érdekes, Hensch Árpád tudásterjesztő tevékenységének jellemző eredménye, hogy javaslatára az egylet szerződést kötött egy halászi parasztgazdával, aki kötelezte magát, hogy 5 éven át az egylet által kijelölt felügyelő útmutatása szerint fog gazdálkodni. Ez a felügyelő Hensch Árpád volt. Közéleti adatot nem tudunk arról, hogy milyen eredménnyel végződött az akció, csupán abból következtethetünk a jó eredményre, hogy az ötödik év leteltével a parasztgazda kitüntetését, Hensch Árpád pedig köszönetet kapott az eredményes együttműködésért.

Hensch Árpád, az akadémia tanári karának többi tagjához hasonlóan nem korlátozta ismeretterjesztő tevékenységét a közeli környezetre. A korabeli híradások szinte minden évben megemlékeznek arról, hogy az óvári Akadémia tanárai, köztük Hensch Árpád, az ország melyik részében, milyen előadást tartott, milyen ott rendezett vitán, bemutaton, stb. vett részt. Különösen gyakori a híradás arról, hogy Hensch Árpád első oktató munkahelyén és környékén, Kassán és Abauj vármegyében szerepelt.

1893-tól az akadémián gazdasági szaktanácsadó bizottság is működött, a már korábban felállított, gépkísérleti, vetőmagvizsgáló, vegyészeti, stb. állomások mellett. Az évi jelentések nem térnek ki arra, hogy milyen jellegű szaktanácsadást végeztek, csupán általánosságban jelölik meg a bizottság feladatát, amely szerint szakvéleménnyel köteles szolgálni a gazdaságok berendezésére, az üzemtervek készítésére, a számvitel berendezésére és felülvizsgálatára vonatkozó ügyekben. A jelentések csupán az évenként adott szaktanácsok számát tüntetik fel. Ezek száma évről évre emelkedett. Kezdetben évi 25-30 szaktanácsot kértek és adtak, Hensch működésének utolsó éveiben a szaktanácsok száma már az évi 200-at is meghaladta.

Részt vett a felsőfokú gazdaképzés színvonalának növelésére irányuló mozgalmakban is.

A *Köztelek* c. szakmai folyóirat 1902. január hó 1-jén megjelent „*Kettős tanári jubileum*” c. írása arról tájékoztat, hogy ünnepélyes keretek között emlékeztek meg Magyaróváron Hensch Árpád tanári pályafutásának 25. évfordulójáról.

Kettős tanári jubileum.

(Dr. *Kossutány* Tamás és *Hensch* Árpád m.-óvári gazd. akad. tanárok.)

A „*Köztelek*” mult évi karácsonyi számában röviden már megemlékeztünk dr. *Kossutány* Tamás és *Hensch* Árpád tanári működésének 30, illetve 25 éves tanári működésének évfordulójáról. A gazdasági szakoktatás és irodalom e két kiváló munkását, akiknek munkálkodása nemcsak a magyar gazdaközönség, de a külföld előtt is elismerésben részesült, ismételten üdvözöljük e helyen s kötelességünknek tartjuk, hogy róluk bővebben megemlékezve, sokoldalú tevékenységüket tanárkodásuk 30, illetve negyedszázados évfordulóján a következőkben méltassuk.

Kettős tanári jubileum (Köztelek, 1902. január hó 1.)

A cikk ezekkel a gondolatokkal zárul: „*Rövid szavakban emlékezhetünk meg arról a rendkívüli munkásságról, amelyet 25 év munkássága alatt Hensch gazdasági téren kifejtett. A gazdaközönség össze van forrva ezen munkálkodásával, jó ismerőse Hensch Árpád, mert tanítója, hű tanácsadója ő a gazdáknak.*”

Az előzőekben vázolt tevékenységekből megállapítható, hogy Hensch Árpád nemcsak szűkebb pátriájának, hanem az egész ország szakmai közéletének is kimagasló egyénisége volt. A *Köztelek* és a *Gyakorlati Mezőgazda* mellett rendszeresen publikált a *Mezőgazdasági Szemle*, a *Gazdasági Lapok*, a *Magyar Földműves*, a *Moson Vármegye*, valamint az *Österreichischer Landwirtschaft* és a *Wochenblatt* című lapokban is. Közreműködött a *Pallas nagy lexikona* szerkesztésében és egyes fejezeteinek megírásában. Részt vett több külföldi és hazai kiállításon, így például a Budapesti országos mezőgazdasági kiállításon (1885), a párizsi világkiállításon (1900), valamint a szegedi és pozsonyi kiállításokon is.

Búcsú Magyaróvártól – az utolsó évek

Az életrajzírók természetesen megemlékeznek arról is, hogy Hensch Árpád 1909-ben történt nyugdíjazása előtt egy éven át a magyaróvári gazdasági akadémia igazgatói székét is elfoglalhatta. Erre a posztra Darányi Ignác földművelésügyi miniszter nevezte ki. Egy év múltán, a nyugdíjba vonulás alkalmával Ujhelyi Imre – Hensch Árpád veje – ezekkel a szavakkal búcsúztatta Hensch Árpádot: „*búcsúznak attól a tanártól, aki a nagy tanárok sorában méltó helyet vívott kit magának.*”⁹

Hensch Árpád arcképe (1909)

Nyugdíjba vonulása után még rövid ideig miniszteri tanácsadóként dolgozott, és a tangazdaságok ügyeinek rendezését bízták rá. Csak az elhatalmasodó betegsége akadályozta meg abban, hogy a korábbi évtizedekben tőle megszokott lelkesedéssel és ügybuzgalommal foglalkozzon a reábizott feladatokkal. Az OMGE 1911. február 24-ei ülésén a pozsonyi egyetem és a magyaróvári akadémia együttműködésének keretében szervezendő gazdasz-jogász képzés mellett érvelt: „*Valóban fontos lenne, hogy a földbirtokosok jogi tanulmányaikkal együtt megszerezhessék a mezőgazdasági ismereteket is, de a teológusoknak és a kultúrmérnököknek szintén szükségük van a mezőgazdasági ismeretekre.*” Kell-e ennél ékeőbb bizonyíték arra, hogy nyugdíjasként is mennyire szívén viselte *alma mater*ének és a mezőgazdasági szakképzésnek az ügyét!

Ezután még két évet élt, 1913. július 17-én, 67 éves korában hunyt el. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra, ahonnan 1979-ben földi maradványait átvitték az Óbudai temetőbe, és ott helyezték most már véglegesen örök nyugalomra.¹⁰

A halála alkalmával készült számos nekrológ közül ifj. Rösler Károlynak a *Mezőgazdasági Szemle* 1913. évi 8-as számában megjelent méltatásából idézünk:

„[...] *a fiatalságnak alkalma volt megismerni azt, hogy Hensch Árpád nemcsak tanár, hanem a fiatalságnak igazi jóakaró barátja is. Órákat töltött a fiatalság között, először a komoly tárgyú gyűléseken hallatta szavát, később a vidámságból is kivette részét. Ő szerette a tanítványait, tanítványai szerették Őt. Mint családapát, példaképként kell említenünk. Rajongott és dolgozott gyermekeiért, akiknek öröme és bánata neki százszoros örömet vagy bánatot szerzett.*”¹¹

⁹ VÖRÖS, *i. m.*, 121.

¹⁰ Óbudai temető, 13/1. parcella, II. sor, 142. sír.

¹¹ RÖSZLER Károly, *Hensch Árpád (1847–1913)*, *Mezőgazdasági Szemle* (1913), 8.

Arany betűkkel

Ha igaz az, hogy a múlt kötelez, akkor a dicső múlt százszorosan kötelez arra, hogy az utókor illő hálával és tisztelettel emlékezzen mindazokra, akik ennek a dicső múltnak az alakítói, harcosai voltak. Hensch Árpád professzor azok közül való, akik az Albert Kázmér által 1818-ban alapított magyaróvári Gazdasági Magántanintézet közel kétszáz éves történelemkönyvébe arany betűkkel írták be a nevüket. Szerencsésnek mondhatja magát az az intézmény, amelyeknek a történelemkönyvében ennyi aranybetűs név található. A kései utódok számára felemelő érzés, hogy egy olyan intézmény szolgálatában állhattak, amelyikben a 19–20. század fordulóján – mintegy harminc éven keresztül – az a „Nagy Tanári Kar” tanította a hallgatókat, amelyeknek Hensch Árpád is a tagja volt. Ez volt az a korszak, amit a történétírók méltán a hajdani akadémia fénykorának neveznek. Jó arra gondolni, hogy a múltjára és hagyományaira oly büszke intézmény mindenkori kollektívájának tagjai ma is töretlenül ápolják a múltjukat, és igyekeznek méltó emléket állítani mindazoknak, akik e múlt alakításából kivették a részüket.

E megemlékezés írója az elmúlt 50 év folyamán többször is részese volt olyan eseménynek, ahol egy-egy jeles évfordulóhoz kapcsolódóan Hensch Árpádra emlékeztek. Az első ilyen alkalom 1972-ben volt, amikor az intézményben Hensch professzor születésének 125. éves évfordulóját ünnepeltük. Az emlékülést Belák Sándor akadémikus, az egyetem rektora nyitotta meg, és Jankó József professzor, az intézmény Üzemtani Tanszékének akkori vezetője tartotta a megemlékező beszédet. Jankó professzor azt hangsúlyozta, hogy Hensch Árpád oktató, tudásterjesztő és tudományfejlesztő munkássága szerves egésznek alkot. A következő nagyszabású eseményre 25 évvel később, 1997. október 27-én került sor. A három méltató előadást számos hozzászólás követte. Az emlékülésre az ország valamennyi agrárfelsőoktatási intézményét (Debrecen, Gödöllő, Keszthely) magas szintű delegáció képviselte. Ezt az eseményt használtuk fel arra, hogy az ünnepelt óbudai temetőben található nyughelyén emléktáblát helyezünk el.

Hensch Árpád emléktáblája az Óbudai temetőben

A 2013. április 25-én a PhD-hallgatók részére szervezett országos konferencia a „HENSCH ÁRPÁD NYOMDOKAIN” mottó alatt került megrendezésre, amivel a szervezők azt szeretnék volna sugallni, hogy a jeles professor tudományra gyakorolt hatása még halála után 100 évvel sem múlt el.

A jeles professor halálának 100 éves évfordulója alkalmából a Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar az Óvári Gazdászok Szövetségével közösen 2013. szeptember 27-én felavatta Hensch Árpád szobrát a magyaróvári vár melletti parkban.

II. FELHÍVÁS
 „HENSCH ÁRPÁD NYOMDOKAIN”
 A GAZDÁLKODÁSBAN PUBLIKÁLT PHD HALLGATÓK ÉS
 KUTATÓK III. ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁJÁN
 történő részvételre.

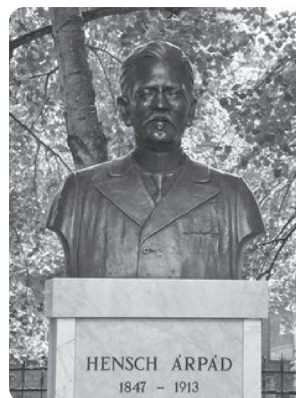
Időpont: 2013. április 25.
Helyszín: Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar
 Mosonmagyaróvár

*A Konferenciával a szervezők az iskolateremtő kiváló tudós, az üzementan tudomány első hazai professzora, az Óvári Nagy Tanári Kar kiemelkedő személyisége halálának centenáriuma alkalmával kívánnak tisztelegni.

Felhívás halálának 100. éves évfordulója alkalmával rendezett tudományos konferenciára

Hensch Árpád reliefe a mosonmagyaróvári vár udvarán (1975)

Hensch Árpád szobra a vár előtti parkban (2013)

Debreceni Üzemtani Iskola

Hensch Árpád üzemtani munkásságának egyik hazai örököséként a Debreceni Üzemtani Iskola Magyarországon és a világ számos egyetemén ismert, szakmailag megbecsült szellemi műhely. Ez a mezőgazdasági vállalatok és vállalkozások gazdálkodásával foglalkozó felsőoktatási és kutatási kollektíva korábban a Debreceni Agrártudományi Egyetem Üzemtani-, később Vállalatgazdaságtani Tanszékén alakult ki és erősödött meg.¹²

A szellemi műhely három iskolateremtő professzor tevékenységére vezethető vissza. 1957-ben Gönczi Iván vezetésével szerveződött újjá a tanszék, és kezdődött el a szisztematikus oktatási és tudományos munka. Gönczi Iván, Kádár Béla és Vadász László voltak azok az iskolateremtő professzorok, akiknek tevékenysége jelentős széletét képezte a magyar mezőgazdaság történetének.

Gönczi, Kádár és Vadász professzorok – részben Hensch nyomdokain – korukat megelőző korszerű ismeretanyagot oktattak. A 60-as évek második felében a hallgatók már abból az egyetemi jegyzetből tanulhattak, amely az önálló vállalati gazdálkodás szellemét terjesztette. Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése előtt egy évvel (1967) jelent meg a „*Mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana*” című könyvük, ami azt eredményezte, hogy a debreceni agrármérnökök már 1968 előtt felkészülhettek – az érvényes közigazdasági szabályozórendszer keretei között – a döntésmegalapozó módszerek alkalmazására, az önálló gazdasági döntések lehetőségére, szabadságára. Ez a korszerű üzemtani tankönyv és az így felkészített agrármérnökök a későbbiek során jelentősen hozzájárultak a mezőgazdaság „virágkorának” kialakulásához. (Egy későbbi felmérés során megkérdezték 85%-a szerint szoros összefüggés volt a jól felkészített agrármérnökök és a 70-es évek mezőgazdaságának eredményei között.)

Az 1967-ben megjelent könyvet 1974-ben követte a második átdolgozott kiadás, melynek szerzői kollektívája Csete László személyével bővült. Ez a könyv elnyerte a Közigazdasági és Jogi Könyvkiadó nívódíját.

Az iskolateremtő professzorok mindegyike megszerezte az akadémiai doktori fokozatot, Gönczi Ivánt és Kádár Bélát feltehetően csak a korai halála akadályozta meg abban, hogy tudományosan még előbbre jussanak. Vadász László professzor viszont egy teljes tudományos pályát futhatott be.

A „Debreceni Üzemtani Iskola” képviselői a korszerű oktatás mellett hatékony tudományos tevékenységet is végeztek. Hosszú éveken keresztül volt a tanszék központi kutatási programja a mezőgazdaság műszaki fejlesztése. A műszaki fejlesztés „diményi” értelmezését alkalmazó kutatócsoport számos, új tudományos és a gyakorlat által is alkalmazható kutatási eredményre jutott.

Az iskola vezérégyéniségei és növendékei mindig törekedtek az agrárökonómiai alapfogalmak közérthető rendszerezésére, a gyakorlat számára is jól használható kategóriák kialakítására, megfogalmazására. Ezt mutatja pl., hogy az iskola professzorai-

¹² NEMESSÁLYI Zsolt, *A Debreceni Üzemtani Iskola*, Gazdálkodás 51 (1997/2), 64–65.

nak 1967-ben megjelent, említett „*Mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana*” c. könyvében Gönczi „*A vállalat gazdálkodása és az ösztönzés*” című fejezetben a következők alfejezetek megírására vállalkozhatott: a termelési érték, termelési költség – önköltség, a gazdálkodás jövedelme és jövedelmezősége, a munka termelékenységére a mezőgazdaságban, belterjesség – ráfordítások hatékonysága.

Második könyvükben¹³ már Csete László bővítette és rendszerezte a ráfordítások hatékonyságának különböző kérdéseit. Ugyancsak ő kezdeményezte a 80-as évek elején azt a szakmai vitát, ami a gazdasági hatékonyságról szólt. Az iskola neveltjei is fejlesztették ezt a munkát a ráfordítások hatékonysága (Dorgai László) és a marginális hatékonyság (Kárpáti László) területén végzett kutatásaikkal.

A 80-as évek elején Kádár (1981) is szükségét érezte az ökonomiai kategóriák területén a „rendcsinálásnak”. Korábbi álláspontjaik felülvizsgálatával egyetemi jegyzetben „finomította” a fogalmak rendszerét. A 80-as évek végére Vadász (1988) egyetemi jegyzetében Nemessályi írta (rendszerezte és definiálta) a vállalati gazdálkodás értékelésével kapcsolatos alapfogalmakat (hozam, termelési érték, ráfordítás, termelési költség, jövedelem, jövedelmezőség, hatékonyság). Ebben a jegyzetben publikálta először a gazdálkodás hatékonyságának mutatórendszerét.¹⁴

Az utóbbi két évtizedben a nagy előd, Hensch Árpád munkássága elsősorban az ökonomiai kategóriák rendbe szedése tekintetében került előtérbe az iskola törekvéseiben. Az évezred és az EU csatlakozás küszöbén ugyanis célszerű volt áttekinteni azokat az üzemtani, vállalatgazdasági kategóriákat, amelyek a mezőgazdaság eredményeinek értékelése során jelentőséggel bírnak a jövőben is.

Az volt a célkitűzés, hogy megvizsgálásra kerül öt fontos fogalom – gazdaságosság, eredményesség, termelékenység, hatékonyság, jövedelmezőség –, s az hogy, hogyan jelennek meg ezek a definíciók elsősorban az üzemtan és a vállalati gazdaságtan területén kiadásra került szakkönyvekben, kézikönyvekben. Kiválasztották azt a 25-30 szakkönyvet, tankönyvet, kézikönyvet, amelyekből kiemelték a gazdaságosság, eredményesség, termelékenység, hatékonyság, jövedelmezőség fogalmi körülírását.

Hensch Árpád könyvétől indítottak,¹⁵ de főleg az elmúlt 30 év könyvpiacának termését vizsgálták Magyarországon, néhány amerikai farmmenedzsment könyvet is beemelve a sorba. Megállapításra került, hogy az ökonomusok sem teljesen következetesek a szakkifejezések tárházában. A különböző diszciplínák – közgazdaságtan, agrárgazdaságtan, vállalati gazdaságtan, üzemtan, számvitel és pénzgazdálkodás – sokszor

¹³ CSETE László, GÖNCZI Iván, KÁDÁR Béla, VADÁSZ László, *Mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana*, Budapest, 1974.

¹⁴ VÖ., NEMESSÁLYI Zsolt, *Jövedelem, jövedelmezőség, versenyképesség a hatékonyság rendszerében* = A mezőgazdaság tökeszükséglete és hatékonysága: Pfau Ernő professzor 70. születésnapja tiszteletére megrendezett tudományos ülés, 2005. május 26., szerk. JÁVOR András, Debrecen, 2005, 199–208.

¹⁵ HENSCH Árpád, *Mezőgazdasági üzemtan, Első kötet, Jóságberendezés és kezeléstan*, Kassa, 1906³.

használnak szinonim értelemben különböző kifejezéseket vagy formailag azonosakat eltérő tartalommal.¹⁶

Kutatási kérdésekben is gyakran nyúltak vissza a debreceniek Hensch Árpádhoz. Az intenzív ágazatok kiesésének veszélyeit vizsgálva pl. megállapították, hogy különösen a cukorrépa és a dohány termesztésének visszaszorulása jelent pótolhatatlan hiányt szántóföldi növénytermesztésben. Ezek az ágazatok a klasszikus belterjes gazdálkodás képviselői. Kiesésük külterjes irányba tolja el a termelés szerkezetét. A kül- és belterjes gazdálkodás fogalmának használata egyébként kiveszőben van az agrárökonómiában. Felváltotta ezeket az extenzív és az intenzív szóhasználat. Pedig Hensch (1903) elmélete és okfejtései ezen témakörben napjainkban is megszívlelendők lennének. Szerinte ugyanis „*a kül- és belterjes (extensiv és intensiv) gazdálkodás közötti lényeges különbség a fölbirtok kihasználására fordított tőke és munka arányában rejlik, mely arány azonban nagyon különbözően alakulhat, miszerint intenzitás tekintetében a gazdálkodási módok végtelen láncolatot alkotnak, amelynek csak két sarka a külterjes és a belterjes gazdálkodás*”.¹⁷

„*A belterjes üzemmódnál – írja továbbá – nagyobb a területegységre vonatkoztatott nyersjövedelem (termelési érték) és nagyobb a termelési költség, de okszerű gazdálkodást föltételezve, nagyobb és egyenletesebb a tisztajövedelem is.*”¹⁸

„*Mint hogy pedig a mezői gazdálkodásnak belterjes irányba való fejlesztése egyúttal nemzeti érdek, az agrárpolitikának egyik legfőbb feladata a közlekedési és hitelviszonyok fejlesztése, a birtok és munkaviszonyok rendezése s helyes vámpolitika követése által a belterjesebb gazdálkodás előfeltételeit megadni és biztosítani.*”¹⁹

Ez a henschi követelmény sérült pl. 2007-ben, amikor „önként és dalolva” áldoztuk fel az ország legfiatalabb cukorgyárát, hozzájárulva az egyik legbelterjesebb ágazat, a cukorrépa ágazat, felszámolásához az Észak-Alföldi Régióban.²⁰

Visszatérve az iskola vezéralakjainak sorsára, az első vezéregyéniség, Gönczi Iván 1984-ben 61 éves korában hunyt el. Élete utolsó éveiben sokat foglalkoztatták a társadalmi értékzavarok, mint ahogy azt egyik közeli bizalmasa meg is írta rá emlékezve: „*A nehezedeő gazdasági helyzetben egyre inkább összekuszálódó értékrendszer, értékzavar gyötörte, az a szélesedő és mélyülő folyamat, amely mindinkább segíti azokat, akik visszaélnek a törvények és törvénykezők bizonytalanságával, akik a bizonytalanná vált értékviszonyok közepett egyedüli értéknek látják magukat, sőt talán egyedüli értékteremtőnek is.*”²¹

¹⁶ Az MTA Agrárközgazdasági Bizottsága éppen napjainkban határozta el egy új, egységesített ökonómiai fogalomtár kialakítását Popp József professzor vezetésével.

¹⁷ HENSCH, *Mezőgazdasági üzemtan* [1906], i. m., 171.

¹⁸ *Uo.*, 172.

¹⁹ *Uo.*, 175.

²⁰ NEMESSÁLYI Zsolt, *A szerkezeti és ágazati kapcsolattorzulások a mezőgazdaságban*, *Gazdálkodás*, 51 (2007), 20. különkiadás, 58–63.

²¹ ASPERJÁN György, *Értékzavarok*, *Élet és Irodalom*, 1984.09.14., 5; Vö.

Gönczi Iván után Kádár Béla lett a tanszékvezető. Őt sem ünnepeleheték 70 éves korában, 1987-ben 68 évesen halt meg.²² Az iskolateremtő professzorra emlékezve alapította a kar a Kádár Béla-díjat, ami az egyik legrangosabb kitüntetése a Debreceni Egyetemenek.²³ Utóduk Vadász László professzor lett 1992-ig, nyugdíjazásáig.²⁴

Kádár Béla Díj (alapítva 1998)

Vezetésük – és az egyetemi integrációig utódaik irányításával – a Debreceni Üzemtani Iskola jó nevelőműhelynek bizonyult. A Vállalatgazdaságtani Tanszékből nőtt ki a Számviteli és Pénzügyi Tanszék, de az Agrárgazdaságtan és Marketing Tanszék vezető oktatói is az Üzemtani Tanszéken kezdték pályafutásukat. Ez az agrárökonómus kollektíva kezdeményezte a Kossuth-egyetemmel közös közgazdászképzést, új rendszerű szakmérnök képzést, az MBA-képzést és az agrármérnök képzés mellett a „Gazdasági agrármérnöki szak” valamint a „Mezőgazdasági szakigazgatás-szervező szak” kialakítását.

A Debreceni Üzemtani Iskola töretlenül folytatta a nagy elődök munkáját. Bizonyította ezt a tanszék kollektívája által fordított és adaptált amerikai tankönyv kiadása 1992-ben „Farmgazdálkodás” címmel, a doktori program akkreditálása 1994-ben és az a tény is, hogy 1996-ban a Magyar Akkreditációs Bizottság Látogató Bizottsága a DATE Vállalatgazdaságtani Tanszékét kiválóan értékelte.

²² Legutóbb Nábrádi András professzor, rektorhelyettes emlékezett rá a Debreceni Egyetem Professzori Klubjában rendezett centenáriumi konferencián.

²³ Kádár Béla-díjasok 2012. december 4-ig: Bács Zoltán, Bárány László, Borsos János, Búvár Géza, Dienesné Kovács Erzsébet, Dorgai László, Ertsey Imre, Filep József, Forgács Barna, Harsányi Antal, Kapronczai István, Kárpáti László, Kozma András, Lakatos Dénes, Magda Sándor, Nagy Géza, Nagy János, Nagy Tibor, Nemessályi Zsolt, Pfau Ernő, Pupos Tibor, Szabó Gábor, Székely Csaba, Tarnóczy Tibor, Vizardák Károly, Zajác Gizella.

²⁴ Vadász László után tanszékvezető professzorok: Pfau Ernő 1992-94, Nemessályi Zsolt 1994-98, Nábrádi András 1998-tól napjainkig.

A Debreceni Üzemtani Iskola elméletileg és tudományosan jól megalapozott gyakorlatias képzésének köszönhető sikereit. Versenyben volt ez a kollektíva a korábban a Tóth Mihály által vezetett gödöllői Üzemtani Tanszékkal és a Vági Ferenc által irányított közgazdasági egyetemi Agrárgazdaságtani Intézettel. Az egészséges szakmai rivalizálás mellett jó együttműködés jellemezte a kapcsolatokat, hasonlóan a többi agrár-egyetem üzemtani tanszékeivel.

1957-től az ezredfordulóig több mint 5000 okleveles agrármérnök nevelkedett ezen a gyökereken, közel 700 üzemgazdasági és vállalatgazdasági szakmérnök szerzett másoddiplomát, a nyugat-európai és amerikai egyetemi rendszerekkel összevetve ún. *master*-fokozatot. A tanszék oktatóinak és kutatóinak közreműködésével több mint 100 fő érte el az egyetemi doktori fokozatot különböző üzemtani, vállalatgazdálkodási, agrárközgazdasági témában.

A legújabb értékelések szerint²⁵ az ezredforduló óta a Debreceni Üzemtani Iskola kollektívája által végzett tudományos kutatás döntő többségében a gyakorlat által felvetett és a gyakorlatban alkalmazható eredményeket produkált. Ezeknek rendszerbe foglalt megjelenítését tartalmazza például „*A mezőgazdaság műszaki fejlesztésének gazdasági kérdései*” című könyvük. A kutatási eredmények gyakorlatba történő átültetését szolgálták azok az előadások is, amelyeket a kollektíva tagjai az ország különböző részein működő termelőüzemekben tartottak. A mai szóhasználat szerint szaktanácsadási tevékenységet is végeztek. Az oktatás-kutatás-szaktanácsadás szerves hármassá alakult meg az iskola tevékenységében.

A kérdés szakértői – a végzett hallgatók körében lefolytatott felmérések eredményei alapján – kiemelendőnek tartják, hogy a korábban meghatározónak tekintett gazdálkodási alapismeretek, a tervezés, az elemzés, az ágazati gazdaságtan, a számviteli-pénzügyi ismeretek ma is fontosak és jelentősek az agrármérnöki tudás más munkaterületekre történő konvertálásában. Természetesen a társadalmi-gazdasági feltételek folytonos változásának hatására szükségszerűen újabb ismeretekkel kellett bővíteni a *curriculumot*, pl.: a marketing, a logisztika, a vidékfejlesztés, a regionális gazdálkodás irányába. De a Böszörményi úton ezeket a feladatokat is példamutatóan oldották meg.²⁶

A Debreceni Üzemtani Iskola az utóbbi két évtizedben is megőrizte kiváló nevelőműhely jellegét. A szellemi műhely pártfogoltjai a *Mezőgazdasági vállalkozások és a vidékfejlesztés ökonómiaja* c. közgazdaságtudományi doktori programban, majd a DE Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskolában szerezhettek fokozatot. A Gazdaságtudományi Kar mai oktatóinak jó része itt szerezte tudományos fokozatát.²⁷

²⁵ VÍZDÁK Károly, *Gondolatok a debreceni Üzemtani Iskoláról: Korreferátum „A tudomány szolgálatában” című könyvhöz*, Agrártudomány Közlemények 66 (2015), (Megjelenés alatt); Vö. NEMESSÁLYI Zsolt, *A tudomány szolgálatában*, Debrecen, 2014.

²⁶ VÍZDÁK, *i. m.*

²⁷ BORSOS János, *A Doktori Iskola tudományos megjelenése 100 PhD értekezésből*, Debrecen, 2013.

Az üzemtani szellemi műhely sajátos eredményeként aláhúzendó, hogy a debreceni gazdasági agrármérnök-képzésben az 1990-es évek második felében – a Debreceni Üzemtani Iskola hagyományait folytatva – kialakult egy hangsúlyos becsléstani és vagyonértékelői irányultság, melynek ugyan évszázados gyökerei voltak, de a modern gazdasági agrármérnök-képzésben mégis egyedülállónak tekinthető.²⁸

Ez a megközelítés táplálkozott a Hensch Árpád által a 20. század legelején lefektetett alapokból. Hensch arra hívta fel a figyelmet, hogy „*gazdaságok berendezésénél és kezelésénél a helyes üzleti irány kipuhatólása céljából sok esetben előszámításokhoz kell folyamodnunk. Gazdasági előszámítások szakszerű elkészítése becsléstani ismereteket tételez föl*”.²⁹

A Debrecenben megalapított vállalkozásszervező és vagyonértékelő szakirányon a hallgatók nemcsak teljesen újszerű ismeretek birtokába juthattak, hanem a gyakorlatban is jól hasznosítható tudást, valamint külön értékbecslői jogosítványt is szerezhettek. A szakirányon végzett hallgatók közül az értékbecslést, ingatlanforgalmazást többen hivatásuknak választották. Van olyan is, aki ezen a területen a doktori fokozat megszerzésén munkálkodik. A vállalkozásszervező és vagyonértékelő szakirányon a Becsléstan több tekintetben is sajátos szerepet kapott és kiemelkedett a többi tantárgy közül. A manapság olyan sokat emlegetett gyakorlatorientált képzést több eszközzel is célirányosan valósították meg. Rendszeresen hívtak vendégelőadókat egy-egy szakmai részterület minél alaposabb gyakorlati körülménye érdekében. Így éveken át jogászok, földhivatali és adóhivatali szakemberek, ingatlan- és vállalatértékelők, erdő- és gépértékelést végzők tartottak előadásokat a hallgatóknak. A gyakorlatias képzést szolgálta továbbá az is, hogy minden hallgatónak egyénileg kellett egy kiválasztott földterület, majd később egy állattenyésztési telep piaci forgalmi értékét meghatározni és a kalkuláció teljes menetét ingatlan értékbecslési szakvéleménybe foglalni, majd azt kollokvium keretében megvédeni.

Megállapítható, hogy a debreceni becsléstani kísérlet, és annak kisugárzása a mai napig szolgálja a tudományt és a gyakorlatot, valamint a gyakorlati és tudományos szakemberek utánpótlását szerte az országban.³⁰

Mindezek alapján bátorsággal kijelenthető, hogy a Debreceni Üzemtani Iskola mai közössége méltó letéteményese Hensch Árpád tudományos hagyatékának és legjobbra törekvő örököse az első nagy professzori triász tudományos és oktató munkájának.³¹

²⁸ HORVÁTH József, *A becsléstani oktatásának gyakorlati és tudományos jelentősége a gazdasági agrármérnök-képzésben: Korreferátum „A tudomány szolgálatában” című könyvhöz*, Agrártudomány Közlemények 66 (2015). (Megjelenés alatt)

²⁹ HENSCH, *Mezőgazdasági üzemtan, Második kötet, Mezőgazdasági becslés- és előszámítástan*, Kassa, 1906, 246.

³⁰ HORVÁTH, *i. m.*

³¹ A DATE Üzemtani Alapítvány 2016. március 17-én ünnepelte alapításának 20. évfordulóját és a Debreceni Üzemtani Iskola fennállásának közel hatvan évét.

Gönczi Iván
(1922–1984)

Kádár Béla
(1919–1987)

Vadász László
(1927–)